

płk dr hab. Krzysztof DRABIK
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie

Warszawa, 24.11.2020 r.

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Marioli Wróblewskiej

pt. *Praca czy służba?*

*Żołnierze jako grupa dyspozycyjna w świetle dokumentów normatywnych oraz w badaniach
opinii społecznej, ss. 215*

Przyjęta do recenzji praca doktorska Pani magister Marioli Wróblewskiej *Praca czy służba? Żołnierze jako grupa dyspozycyjna w świetle dokumentów normatywnych oraz w badaniach opinii społecznej* została napisana pod kierunkiem Pana prof. dr. hab. Jana Poleszczuka.

1. Znaczenie podjętego tematu pracy doktorskiej

Przyjęty przez Doktorantkę obszar badawczy jest poznawczo interesujący i ściśle wpisuje się w zakres problemowy socjologii. Badanie aktualnych wymiarów służby wojskowej czy instytucji wojska w ogóle jest przedsięwzięciem nie tylko ciekawym z punktu widzenia zdobywania wiedzy teoretycznej, ale jego eksploracja wydaje się współcześnie zadaniem potrzebnym i ma przede wszystkim znaczenie praktyczne.

Instytucja wojska od wieków zajmuje ważne miejsce w strukturze instytucjonalnej państwa, zatem postrzeganie i rozumienie roli jaką pełnią żołnierze jest kluczowym elementem stabilności ich funkcjonowania. Znaczenie opinii publicznej dotyczącej wojska jest zagadnieniem istotnym w państwie demokratycznym o głęboko osadzonych w świadomości społecznej liberalnych i pluralistycznych wartościach. Pozytywny wizerunek wojska w przestrzeni publicznej jest kwintesencją sprzężenia interesu władzy politycznej (racją stanu) oraz szeroko pojętego dobra wspólnego (dobra narodowego). Negatywny wizerunek wojska w społeczeństwie prowadzi przede wszystkim do konstatacji, iż władza polityczna wyalienowuje się w stosunku do społeczeństwa (narodu). Zatem wojsko jako instytucja państwa wyobcowuje się w stosunku do narodu i realizuje interes rządzącej mniejszości. Taki stan rzeczy świadczy o słabości państwa jako jednostki politycznej w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym. Trudno zatem pominąć korelacje pomiędzy społecznym postrzeganiem i rozu-

mieniem funkcji jaką instytucja wojska spełnia w systemie politycznym, społecznym, czy szerzej kulturowym.

Problematyka podjęta przez Panią mgr Mariolę Wróblewską z jednej strony osadzona jest w tradycji etosu wojskowego, z drugiej obejmuje aktualny wymiar socjologicznej analizy wojska, nie tyle z pozycji formalnej i strukturalnej, ale z perspektywy obrazu wojska w przestrzeni publicznej. Aktualność problematyki wynika z przemian zachodzących w wojsku w perspektywie szerszych przeobrażeń jakie dokonały się w naszym kraju na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat. Należy podkreślić bezsprzeczną ewolucję instytucji w zakresie profesjonalizacji, ale też pewnych zmian mentalnościowych, autonomizacji i humanizacji. Przeobrażenia w wojsku w zakresie prawnym, społecznym i moralnym, zainicjowały zmiany w odbiorze społecznym. Wojsko stało się przewidywalnym, stabilnym i godnym zaufania podmiotem systemu społecznego, który nie jest już postrzegany przez pryzmat ustawowego przymusu, ale konkuruje z innymi podmiotami na rynku pracy. Profesjonalizacja sił zbrojnych i towarzysząca jej likwidacja poboru, z jednej strony poprawiła społeczny wizerunek wojska, jednocześnie nasiliła dyskusję nad pozycją i rolą społeczną współczesnego żołnierza. W szeroko pojętej przestrzeni publicznej (m. in. w przekazie medialnym oraz w dyskusjach na forach internetowych) coraz częściej podnoszone są kwestie zachowania przywilejów wojskowych. W tym kontekście stale powraca pytanie o specyfikę pracy żołnierzy zawodowych, których aktywność zawodowa kojarzona jest raczej z pracą niewiele różniącą się od innych profesji. Dyskurs nad tym problemem widoczny jest szczególnie wtedy, gdy w mediach pojawiają się informacje o podwyższeniu uposażeń żołnierzy. Wówczas zaczynają dominować opinie o niesłuszności obowiązujących przywilejów w służbie wojskowej, która *sensu stricto* nie jest służbą, a formą pracy.

Wobec powyższego początkowo wydawałoby się niski zakres treści poznawczej, z socjologicznego punktu widzenia, na tle aktualnych zmian społecznych, w tym ewolucji instytucji wojska, jawi się jako interesujący poznawczo problem badawczy.

W nurt badania problemu nie tylko postrzegania, ale przede wszystkim rozumienia, wojska jako instytucji społecznej, wpisuje się recenzowana dysertacja doktorska.

2. Ocena metodologiczna

Przyjęte założenia metodologiczne odzwierciedlają logikę poznania naukowego i ściśle są powiązane z tematem rozprawy. Temat pracy stanowi *expressis verbis* problem badawczy, którego rozwiązanie, zdaniem Doktorantki, tkwi w połączeniu warstwy normatywnej

oraz dyskursu publicznego. Przy czym punktem wyjściowym jest różne postrzeganie i rozumienie charakteru realizacji obowiązków służbowych żołnierza zawodowego w przestrzeni publicznej. Nakreślony problem nie jest czysto teoretyczny, ale stanowi ważny element kształtowania się opinii publicznej na temat wojska jako instytucji stojącej na straży bezpieczeństwa kraju. Akceptacja statusu prawnego, ale przede wszystkim rzeczywista pozycja i rola żołnierza odzwierciedlona w opinii społecznej jest ważnym czynnikiem budowania zaufania w przestrzeni publicznej. Niezrozumienie i tym samym brak akceptacji miejsca roli wojska w strukturze społecznej prowadzi do kontestacji aksjonormatywnej pozycji tej instytucji.

Przyjęta metodologia badawcza pozwoliła na spójną kompilację teorii i praktyki. Wyodróżnione elementy, stanowiące różnicę gatunkową zawodu wojskowego, zostały umiejętnie sprzężone z badaniami empirycznymi, co pozwoliło na porównanie wyników badań i sformułowanie konstruktywnych wniosków. Na uwagę zasługuje dążenie do holistycznego ujęcia przedmiotu badań, nie tylko z perspektywy socjologicznej, ale także prawnej i etycznej. Ważnym elementem procesu badawczego są wyniki obserwacji Doktorantki, która zawodowo związana jest z jednostką wojskową. Badania własne zostały zrealizowane z dbałością o poprawność i rzetelność metodologiczną, z uwzględnieniem wielu zmiennych. Doktorantka w poszukiwaniu odpowiedzi na problem badawczy zastosowała metody teoretyczne i empiryczne.

Należy zwrócić również uwagę na pewne niedociągnięcia w formułowaniu założeń metodologicznych rozprawy. W rozdziale III podrozdziale 3.7 Doktorantka nie dokonała precyzyjnej klasyfikacji metod, technik i narzędzi badawczych, które znalazły odzwierciedlenie w wyraźnej strukturze podrozdziału. Obok właściwych metod badawczych wyróżniona została ankieta audytoryjna, która jest przecież narzędziem badawczym, na co słusznie Doktorantka zwraca uwagę w treści podrozdziału. Jednocześnie jednak podkreśla zastosowanie metody ilościowej. Nie ma takiej metody *sensu stricto*, jest to zbiór metod badawczych, w których określa się parametry liczbowe. Taką metodą adekwatną do przyjętej procedury badawczej mógłby być sondaż diagnostyczny. W moim przekonaniu pogłębiona opinia jednego eksperta nie jest wystarczająca do uzyskania rzetelnych wyników w procedurze badawczej. Warto było przeprowadzić wywiady z kilkoma ekspertami, a nie ograniczać się do pojedynczych wypowiedzi.

Doktorantka formułuje tezę, która nie powinna być pytaniem. Teza jest twierdzeniem sformułowanym na podstawie prawdziwych przesłanek. Uzasadnione twierdzenie w postaci

tezy czyni zbędnym formułowanie hipotez, do których Doktorantka odwołuje się, ale jednocześnie ich w treści rozdziału nie konkretyzuje.

W konstatacji, mimo wyżej nakreślonych uwag, należy stwierdzić, że warstwa metodologiczna rozprawy doktorskiej jest opracowana ogólnie na dobrym poziomie. Wskazuje na umiejętności Doktorantki w zakresie analizowania i syntezy, formułowania wniosków, porównywania teorii i poszukiwania odpowiedzi na pytania rodzące się w toku procesu poznania.

3. Struktura pracy

Praca doktorska Pani mgr Marioli Wróblewskiej stanowi spójną i logiczną całość. Charakteryzuje się wyraźnym układem teorii i ukazuje jasne zależności wynikania wniosków z założonych przesłanek teoretycznych. Układ treściowy rozprawy sprzężony jest z tematem. Na uwagę zasługuje połączenie teorii z praktyką, przez zestawienie ogólnych twierdzeń z ich wtórną weryfikacją empiryczną. Wyraźnie dedukcyjna struktura stanowi teoretyczne tło dla prowadzonych dociekań naukowych. Strukturę pracy odzwierciedla wykorzystanie dorobku socjologii, nauk prawnych, nauk o bezpieczeństwie i etyki.

Układ pracy odzwierciedla przyjęte we wstępie założenia metodologiczne. Strukturę rozprawy tworzy sześć rozdziałów ułożonych według porządku dedukcyjnego.

Pierwszy najbardziej ogólny rozdział traktuje o teoretycznych podstawach służby wojskowej w ujęciu komparatystycznym z atrybutami pracy normatywnie regulowanej przez Kodeks Pracy.

Rozdział drugi zawiera analizę socjologiczną grup dyspozycyjnych, w tym przede wszystkim instytucji wojska, która mieści się w tej kategorii.

Następny rozdział przedstawia założenia badawcze i zastosowaną w pracy procedurę metodologiczną. Zawiera syntetyczne ujęcie przyjętych metod, narzędzi, technik badawczych. Ważną częścią rozdziału jest opis założeń metodologicznych przyjętych w badaniach empirycznych.

Rozdział czwarty obejmuje kategorię normatywną badanej problematyki. Doktorantka skupiła swój wysiłek poznawczy na analizie dokumentów normatywnych, w tym przede wszystkim ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz rozporządzeń wykonawczych do tej ustawy. W rozdziale przeprowadzono również analizę regulaminów definiujących specyfikę funkcjonowania instytucji wojska. Doktorantka również w tym rozdziale na poziomie normatywnym dokonała komparatystyki przepisów prawnych regulujących tok służby wojskowej oraz pracy zawodowej regulowanej przez Kodeks Pracy i inne akty wykonawcze.

W rozdziale piątym Doktorantka dokonała analizy wyników badań w zakresie wizerunku służb mundurowych, w tym wojska jako instytucji zaufania publicznego. Odniosła się do również do opinii ekspertów, a także internautów zamieszczających swoje komentarze pod artykułem opublikowanym w internecie.

Ostatni rozdział przedstawia wyniki badań empirycznych, przeprowadzonych na grupie studentów, z uwzględnieniem wielu zmiennych i korelacji.

Strukturę pracy dopełniają bibliografia podzielona według kryterium rodzajów źródeł oraz spis tabel i wykresów.

Wartość naukową pracy uwypuklają zamieszczone schematy, wykresy, tabele, syntetyzujące przedstawiane treści merytoryczne.

Bibliografia tworzy komplementarną całość i świadczy o bardzo dobrej orientacji w obszarze podjętego tematu.

Uogólniając struktura pracy odpowiada kryteriom jakie powinna spełniać rozprawa doktorska. Układ treści rozdziałów i podrozdziałów jest adekwatny do zawartych w nich problemów naukowych. Pod względem techniczno-edytorskim praca jest dobrze wykonana. Niestety Doktorantka nie ustrzegła się błędów głównie językowych (literowych) (np. na stronach 12, 13, 14, 20, 44, 51, 52, 71, 78, 128, 159, 165).

4. Ocena merytoryczna

Na wstępie oceny merytorycznej rozprawy doktorskiej należy podkreślić jasność i wyrażność zamierzeń badawczych Doktorantki. Już wprowadzenie do problematyki pracy wskazuje na dobrze uporządkowany warsztat metodologiczny, wsparty dużą wiedzą teoretyczną i przygotowaną literaturą z podjętego zakresu badań.

We wstępie Doktorantka zawarła metodologiczne filary badań, nawiązujące do sformułowanego tematu pracy. Zwróciła uwagę na złożoność problemu i niejednoznaczność odpowiedzi na pytanie problemowe. Uwypukliła konieczność odwołania się do kilku kategorii: prawnej, ekonomicznej, społecznej, etycznej, których odpowiednie zsyntezowanie pozwoliło na sformułowanie interesujących wniosków w nakreślonym obszarze problemowym.

Refleksja poznawcza Autorki zawarta jest w sześciu rozdziałach, ułożonych w porządku dedukcyjnym.

Pierwszy rozdział jest interesującym zestawieniem teoretycznej identyfikacji służby wojskowej jako podstawowego atrybutu instytucji wojska, która z kolei stanowi ważny element struktury państwa. Zaprezentowane podejście teoretyczne jest odzwierciedleniem logicznego porządku struktury rozprawy. Doktorantka trafnie przedstawiła holistyczną perspek-

tywę definicyjną pojęcia służby. Ukazała złożoność tego pojęcia i jego praktyczne aplikacje w różnych dziedzinach życia. Wielowymiarowość i różnorodność desygnatów tego pojęcia wykracza poza charakter pracy żołnierzy zawodowych, aczkolwiek również określa specyfikę tej pracy.

Wartością rozprawy jest zamieszczenie rysu historycznego służby wojskowej w zestawieniu z jej współczesnym postrzeganiem i rozumieniem. Pozwala to na obiektywną refleksję nad ewolucją służby i jej odbioru społecznego. W rozdziale wiele miejsca poświęcono identyfikacji pojęć (wyrażeń) funkcjonujących w przestrzeni publicznej (medialnej), zawierających w sobie pewne elementy różnicujące tzw. formacje (służby) mundurowe w stosunku do innych niemilitarnych profesji. Na podkreślenie zasługuje analiza stosunku służbowego regulowanego przez rozkazy w wojsku i polecenia służbowe w służbie cywilnej. W treści rozdziału można odnaleźć elementy kategoryzujące służbę wojskową jako specyficzny rodzaj profesji zawodowej. Służba wojskowa jest realizacją zadań i wykonywaniem obowiązków związanych z podstawową funkcją państwa – monopolem na stosowanie przymusu.

Wnikliwa analiza treści rozdziału zrodziła kilka uwag krytycznych. Żandarmeria Wojskowa jest wyspecjalizowaną służbą Sił Zbrojnych RP (s. 26), a Doktorantka stawia ją na równi z Policją. Trudno zgodzić się z konstatacją, iż głównym kryterium pracy lub służby jest stopień uzawodowienia armii. Nie zgadzam się ze stwierdzeniem, że rozkaz i polecenie służbowe to wyrażenia tożsame.

Rozdział drugi zawiera charakterystykę grup dyspozycyjnych, ich pozycję i rolę w strukturze instytucjonalnej państwa. Wątpliwość budzi początkowa treść rozdziału nawiązująca do koncepcji społeczeństwa ryzyka Ulrycha Becka. Zagrożenia definiujące społeczeństwo ryzyka nie wpisują się w przyjętą konwencję dalszych części rozdziału. Doktorantka przechodzi następnie do definiowania grupy społecznej. Przedstawienie założeń socjologii grup dyspozycyjnych koresponduje z obszarem problemowym sprecyzowanym w temacie rozprawy. Należy zauważyć, że w samym pojęciu grupy dyspozycyjnej zawarty jest argument uzasadniający klasyfikowanie realizacji obowiązków zawodowych żołnierzy w kategorii służby.

Założenia metodologiczne rozprawy doktorskiej zostały przedstawione w rozdziale trzecim. Należy podkreślić poznawczą troskę Doktorantki o holistyczne ujęcie badanej problematyki przy zastosowaniu różnych metod badawczych. Zestawienie i porównanie wyników badań uzyskanych przy zastosowaniu metod teoretycznych i empirycznych jest atutem

recenzowanej rozprawy. Warto również podkreślić personalny aspekt poznawczy, wynikający z tego, iż Doktorantka od wielu lat jest pracownikiem wojska.

W moim przekonaniu Doktorantka nie ustrzegła się błędów natury metodologicznej, które zostały sprecyzowane w ocenie warstwy metodologicznej rozprawy.

W rozdziale czwartym zostały wyszczególnione podstawy normatywne określające zasady i tok pełnienia służby wojskowej oraz uwarunkowania prawne legitymizujące charakter pracy w środowisku cywilnym. Wskazanie różnic i specyfiki uwarunkowań normatywnych służby wojskowej na tle ogólnych przepisów regulujących stosunek pracy jest niewątpliwie zaletą recenzowanej rozprawy. Doktorantka ukazała elementy specyfikujące funkcjonowanie żołnierzy zawodowych w odmiennych uwarunkowaniach prawnych.

Na uwagę zasługuje zamieszczona w rozdziale klasyfikacja elementów definiujących służbę wojskową: aspekty fizyczne (mundur, broń), czas pracy, dyscyplina, dyspozycyjność, władczość rozkazodawcza, normy prawne, ograniczenia praw obywatelskich, etyka wojskowa. Analiza powyższych wymiarów definiujących atrybuty służby wojskowej stanowi wartość merytoryczną treści rozdziału.

Obszar poznawczy rozdziału piątego wypełniają wyniki badań opinii publicznej, przeprowadzone przez CBOS, OBOP, IBRIS, ale także analiza opinii internatów oraz ekspertów, dotyczące wizerunku służb mundurowych. Zaprezentowane opinie są interesującym wieloaspektowym materiałem poznawczym, ściśle skorelowanym z tematem rozprawy. Doktorantka wskazała symptomatyczne różnice w ocenie służby wojskowej przez pryzmat tych, którzy formułują ocenę w oparciu o obiegowe opinie i tych, którzy są lub byli związani zawodowo z instytucją wojska.

Treść rozdziału szóstego odzwierciedla nie tylko samodzielność badawczą Doktorantki, ale wzbogaca materiał poznawczy o wyniki przeprowadzonych badań empirycznych na dużej populacji badawczej. Naturalnie należy mieć na uwadze znaczny stopień deklaratywności uzyskanych odpowiedzi na poszczególne pytania zawarte w ankiecie, jednak wartość diagnostyczna przeprowadzonych badań empirycznych jest w moim przekonaniu adekwatna do przyjętych założeń poznawczych. Warty podkreślenia jest uwypuklony w toku badań aspekt etyczny służby wojskowej. Oznacza to, iż etyka wojskowa i cnoty żołnierskie są głęboko zakorzenione w świadomości społecznej. W ogólności symbolika wojskowa, w tym przede wszystkim mundur, znacząco wpływa na postrzeganie wojska jako służby dla dobra obywateli. Przy czym nie chodzi tylko, co podkreśla Doktorantka, o znajomość treści Kodeksu Honorowego, ale w sensie ogólnym, o świadomość bogatych tradycji etyki wojskowej.

W moim przekonaniu interdyscyplinarność podjętej problematyki wskazuje na konieczność oparcia się na szerszym spektrum dostępnej literatury naukowej. Dyskusyjne jest również sięganie w opracowaniu dysertacji doktorskiej do treści zawartych na stronach internetowych Wikipedii.

W konkluzji stwierdzam, iż treści poszczególnych rozdziałów rozprawy stanowią merytoryczną strukturę.

Analiza treści recenzowanej pracy doktorskiej pozwoliła na sformułowanie następujących pytań:

1. W jaki sposób profesjonalizacja armii wpłynęła na zmianę wizerunku tej instytucji w opinii publicznej?
2. Biorąc pod uwagę przeprowadzone badania empiryczne, jakie elementy decydują o postrzeganiu wojska jako służby?
3. Jakie Pani zdaniem zmiany w wojsku mogłyby poprawić wizerunek Sił Zbrojnych w opinii publicznej?

5. Wnioski końcowe

Recenzowana rozprawa doktorska Pani mgr Marioli Wróblewskiej jest interesującym poznawczo i spójnym teoretycznie opracowaniem przyjętego problemu badawczego. Treść pracy ukazuje odpowiedni warsztat metodologiczny Autorki oraz umiejętność łączenia koncepcji teoretycznych z ich praktyczną aplikacją.

Recenzowana rozprawa jest oryginalnym dziełem pod względem teoretycznym i metodologicznym. Zawiera ważne dla praktyki kształtowania wizerunku wojska syntezы badawcze.

W aspekcie powyższego należy uznać, że dysertacja w pełni odpowiada wymogom określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. nr 65, poz. 595 z późn. zm.), co kwalifikuje Panią mgr Mariolę Wróblewską do dalszego procesu ubiegania się o uzyskanie stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki socjologicznej. Stawiam wniosek o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Krzysztof Drabik